

ROZDZIAŁ I

BEZPIECZEŃSTWO I JEGO RODZAJE

1.1. Pojęcie i istota bezpieczeństwa

Bezpieczeństwo jest pojęciem obejmującym różne aspekty funkcjonowania państwa i życia społecznego i jest ciągle rozszerzane wraz ze zmianami dokonującymi się w państwie i jego otoczeniu, bowiem musi zapewnić niezakłócony wielowymiarowy rozwój społeczeństwa. Tak rozumiany rozwój uwzględnia zmiany gospodarcze, instytucjonalne, społeczne, administracyjne, a także zmiany stosunków społecznych i typów zachowań, w tym ewolucję nawyków i przekonań¹.

Pojęcie bezpieczeństwa zmienia się wraz z rozwojem cywilizacji i nauki i obejmuje coraz szerszy zakres przedmiotowy. Płaszczyzna wojskowo – polityczna zostaje uzupełniona m.in. problemami ekonomicznymi, społecznymi, ekologicznymi, kulturowymi, naukowymi, technicznymi, prawnymi, informacyjnymi².

Ryszard Zięba przyjmuje podział bezpieczeństwa według następujących aspektów³:

1. podmiotowego: bezpieczeństwo narodowe i bezpieczeństwo międzynarodowe;
2. przedmiotowego: bezpieczeństwo polityczne, wojskowe, gospodarcze, społeczne, kulturowe, ideologiczne, ekologiczne, informacyjne itd.;
3. przestrzennego: bezpieczeństwo personalne (dotyczące indywidualnych ludzi - osób), lokalne (państwowo-narodowe), subregionalne, regionalne (koalicyjne), ponadregionalne i globalne (uniwersalne);
4. czasu: stan bezpieczeństwa i proces bezpieczeństwa;

¹A. Wojtan, *Bezpieczeństwo Rzeczypospolitej Polskiej a transformacja sił zbrojnych*, AON, Warszawa 2007, s. 7.; R. Kuźniar (red.), *Między polityką a strategią*, PWN, Warszawa 1994, s. 176; M. Cieniuch, *Bezpieczeństwo militarne polski w systemie bezpieczeństwa narodowego*, UPH, Siedlce 2013, s. 27-36. (rozprawa doktorska).

²K. Malak, *Bezpieczeństwo jako kategoria i zjawisko społeczne*, „Piotrkowskie Zeszyty Międzynarodowe” 2007, nr 2, s. 91-95.

³R. Zięba, *Instytucjonalizacja bezpieczeństwa europejskiego: koncepcje – struktury – funkcjonowanie*, Warszawa 1999, s.30-32

5. sposobu organizowania: indywidualne (unilateralne) - hegemonizm mocarstwowy, izolacjonizm, neutralność, niezaangażowanie, sojusze (system blokowy), system bezpieczeństwa kooperacyjnego, system bezpieczeństwa zbiorowego⁴.

Podstawą każdej klasyfikacji są z zasady najistotniejsze cechy charakterystyczne danego obiektu lub procesu. W zakresie bezpieczeństwa należą do nich przede wszystkim: podmioty i obiekty bezpieczeństwa, rodzaje zagrożeń, sfery działalności ludzkiej /społecznej/. Typologia bezpieczeństwa powinna więc być konstruowana według trzech podejść (aspektów): podmiotowego, przedmiotowego i przestrzennego. Natomiast kwestia czasu jest immanentną cechą bezpieczeństwa, zarówno jako stanu i procesu, zaś sposób jego organizowania, to tylko proces, a nie rodzaj bezpieczeństwa. Bezpieczeństwo jest niepodzielne. Niemniej, z różnorodnych przyczyn: politycznych, społecznych, naukowych itp. jego strony i płaszczyzny wymagają precyzowania a najczęściej zawężania jego obszaru. Stąd też potrzeba jego klasyfikowania i typologizacji.

1.2. Zakres podmiotowy

Bezpieczeństwo obejmuje coraz to nowe obszary życia społecznego, których ranga rośnie wraz z rozwojem cywilizacji. W zależności od podmiotu, którego żywotne interesy są chronione przed zagrożeniami wewnętrznymi i zewnętrznymi, wyróżnia się **bezpieczeństwo narodowe (państwowe) i międzynarodowe**, które może być kształtowane w dwóch obszarach:

1. **wewnętrznym - bezpieczeństwo wewnętrzne** - dotyczy zapewniania stabilności wewnętrznej podmiotu bezpieczeństwa;
2. **zewnętrznym - bezpieczeństwo zewnętrzne** - dotyczy przeciwdziałania zagrożeniom zewnętrznym.

Podstawą tego podziału są granice terytorialne- państwowe, kontynentalne, sojuszów, środowiskowe i innych podmiotów bezpieczeństwa.

⁴ A Ciupiński, *Doktrynalne i instytucjonalne przesłanki bezpieczeństwa kooperacyjnego*, [w:] Bezpieczeństwo zewnętrzne Rzeczypospolitej Polskiej. Praca zbiorowa pod red. naukową T. Jemioły i K. Malaka.

W warunkach globalizacji i internacjonalizacji większości sfer życia społecznego, granica między bezpieczeństwem wewnętrznym i zewnętrznym jest silnie rozmyta, a wiele zagrożeń, jak: terroryzm międzynarodowy, narkobiznes, katastrofy naturalne i ekologiczne - niekiedy trudno dowiązać do wyraźnie określonego źródła. Niemniej, taki podział wydaje się być pożyteczny z praktycznego punktu widzenia. Przede wszystkim pozwala precyzyjniej klasyfikować konceptualne podejścia w rozwiązywaniu problemu zapewniania bezpieczeństwa narodowego i międzynarodowego. Oprócz tego jest on nieodzowny dla uświadomienia tego, że dla zapewnienia bezpieczeństwa wewnętrznego potrzebne są inne metody, formy i sposoby, niż dla zewnętrznego.

Obecnie wielu problemów narodowego bezpieczeństwa zewnętrznego nie można rozwiązać samodzielnie, dlatego też konieczne jest łączenie wysiłków podmiotów bezpieczeństwa. Świat jest bowiem na tyle zintegrowany, że niemożliwe jest sprowadzenie zapewniania bezpieczeństwa zewnętrznego do ram granic narodowych. Dlatego optymalną drogą jego zapewniania jest doprowadzenie do określonej równowagi swoich interesów z interesami innych państw, tj. określonego kompromisu w ramach bezpieczeństwa międzynarodowego. Niektórzy teoretycy bezpieczeństwa wyrażają pogląd, że ścisły podział na bezpieczeństwo wewnętrzne i zewnętrzne jest nieaktualny, zwłaszcza po ataku terrorystycznym 11 września 2001 r.⁵ Można zgodzić się z takim poglądem, ale w odniesieniu do sfery militarnej (wojskowej). Bezpieczeństwo obejmuje jednak inne równie ważne, a możliwe ważniejsze sfery jak: ekologiczną, ekonomiczną, i inne, które są wyraźnie rozdzielone wewnątrz i zewnątrz. Ponadto jak słusznie zauważa P. Sroka tak długo, jak istnieć będą oddzielone granicami państwa narodowe jako główne podmioty

⁵ Taki pogląd wyrażali m.in. niektórzy autorzy opracowań i wypowiedzi na konferencji zorganizowanej przez PISM 26.11.2002 r., zamieszczonych w publikacji pt. *Kryteria bezpieczeństwa międzynarodowego* (pod red. S. Dębskiego i B. Górka-Winter), Warszawa 2003.

stosunków międzynarodowych i bezpieczeństwa podział ten będzie uzasadniony⁶.

Bezpieczeństwo narodowe - często jest utożsamiane z **bezpieczeństwem państwa**, ponieważ wywodzi się z egzystencjalnych potrzeb ludzkich społeczności zorganizowanych w państwach. Jest to moim zdaniem uproszczenie, ponieważ w państwach wielonarodowych interesy niektórych narodów nie muszą być zgodne z interesami narodu tytularnego i państwa. W przypadku Polski, raczej nie ma to znaczenia. Jednak w przypadku Rosji (Tatarzy, Czeczenii), Sri Lanki, Cypru i innych państw to rozróżnienie jest istotne. Zapewnienie bezpieczeństwa narodowego jest naczelnym zadaniem polityki zagranicznej państwa, zaś celem **narodowej polityki bezpieczeństwa** - ochrona państwa i społeczeństwa przed zagrożeniami wewnętrznymi i zewnętrznymi⁷. Tak więc bezpieczeństwo narodowe to ochrona wewnętrznych wartości jednostki, każdej grupy społecznej, narodu i państwa oraz zapewnianie warunków do realizacji zadań wynikających z tych wartości. Winno ono zapewnić m.in. ochronę takich wartości, jak: przeżycie ludności, system społeczno-gospodarczy, panującą ideologię, prestiż państwa w środowisku międzynarodowym, interesy własnych obywateli za granicą, postęp gospodarczy, standard życia ludności itd.

Spośród wymienionych wartości większość badaczy wyróżnia cztery podstawowe: przetrwanie (dla tej wartości społeczeństwa są skłonne w określonych sytuacjach poświęcić inne), integralność terytorialną, suwerenność, jakość życia. Poszczególne narody i państwa decydują indywidualnie o hierarchii wartości, które powinny być chronione w ramach narodowej polityki bezpieczeństwa, wybierając adekwatne środki. Ich dobór zależy od rodzaju i skali zagrożeń oraz możliwości państwa, jego koncepcji polityki bezpieczeństwa i polityki zagranicznej⁸.

6 P. Soroka, *Polistrategia bezpieczeństwa zewnętrznego Polski*. Ujęcie normatywne, Warszawa 2006, s.18

7 A. Ciupiński, *Doktrynalne...*, s.93.

8 Tamże..., s.,99

Ewolucja pojmowania bezpieczeństwa, rosnąca współzależność podmiotów stosunków międzynarodowych w jego zapewnianiu skutkuje odchodzeniem od modelu bezpieczeństwa, w którym podstawową rolę odgrywał czynnik siły, na rzecz innych czynników. Poszczególne podmioty, w tym państwa, zaczynają coraz silniej utożsamiać własne bezpieczeństwo z bezpieczeństwem innych podmiotów. Sprzyja temu proces uznawania i rozumienia coraz większego wachlarza wartości jako uniwersalnych, wspólnych dla większości podmiotów bezpieczeństwa. Tym samym, interesy związane z bezpieczeństwem narodowym coraz częściej i głębiej utożsamiane są z interesami innych państw, przez co rośnie poczucie pewności i zaufania zarówno w stosunkach międzynarodowych - państwa są coraz bardziej otwarte na współpracę, w tym w zakresie zapewniania bezpieczeństwa.

Bezpieczeństwo międzynarodowe ma szerszy zakres niż bezpieczeństwo narodowe, ponieważ kształtowane jest nie tylko przez państwa, chociaż ich rola jest pierwszoplanowa⁹. Istotną znaczenie mają w tym zakresie inne podmioty bezpieczeństwa międzynarodowego: sojusze, organizacje i korporacje trans- i międzynarodowe. W zasadzie do kształtowania bezpieczeństwa międzynarodowego może przysłużyć się każdy uczestnik stosunków międzynarodowych, bez względu na to czy respektuje powszechnie uznane normy i mechanizmy dotyczące bezpieczeństwa. Przykładem realizacja programów jądrowych przez Koreę Północną i Iran. Wpływają one z jednej strony na obniżenie poziomu pewności bezpieczeństwa międzynarodowego (kształtują je), a jednocześnie inspirują inne państwa do podejmowania odpowiednich działań w celu umocnienia tegoż bezpieczeństwa (amerykańska "tarcza" antyrakietowa). Dlatego tak istotne jest rozróżnienie kategorii: kształtowania od umacniania.

Funkcjonuje wielość definicji bezpieczeństwa międzynarodowego. Ich cechą wspólną jest kojarzenie bezpieczeństwa z pokojem i stabilnością oraz akcentowanie konieczności podejmowania wysiłków przez społeczność

⁹ J. Kunikowski, Słownik terminów wiedzy i edukacji dla bezpieczeństwa, Siedlce 2015, s.30

międzynarodową ukierunkowanych na zapewnienie i utrzymanie bezpieczeństwa. Na tej podstawie można podjąć próbę definicji bezpieczeństwa międzynarodowego jako ochrony systemu stosunków międzynarodowych przed zagrożeniami i destabilizacją, konfrontacją, konfliktami zbrojnymi i wojnami, zapewniającej wspólne i unilateralne bezpieczeństwo podmiotom systemu międzynarodowego, w którym funkcjonują mechanizmy przeciwdziałania i redukowania zagrożeń, akceptowane przez społeczność międzynarodową na gruncie przestrzegania zasady niestosowania siły w stosunkach międzynarodowych. Do jego ważnych pryncypiów należą zasady: równości i jednakowego bezpieczeństwa, a także zasada nieprzyczyniania szkód bezpieczeństwu innych.

1.3. Klasyfikacja przedmiotowa

W społeczeństwie żywotne interesy obiektów bezpieczeństwa podlegają oddziaływaniu różnorodnych zagrożeń, dlatego szczególne znaczenie praktyczne mają sub-podziały rodzajów bezpieczeństwa dotyczące poszczególnych sfer działalności ludzkiej, w których przejawiają się te zagrożenia. Według tej zasady klasyfikujemy żywotne interesy, zagrożenia i kierunki zapewniania bezpieczeństwa. Mimo, iż klasyfikacja ta ma charakter pomocniczy, wobec podziału podmiotowego, to jej znaczenie rośnie, ponieważ pozwala na bardziej precyzyjną analizę stanu bezpieczeństwa w określonej sferze i optymalne ustalenie kierunków jego umacniania. W literaturze naukowej i publicystyce można więc spotkać (przy czym lista ta nie wydaje się być zamknięta), następujące rodzaje¹⁰:

- bezpieczeństwo polityczne,
- bezpieczeństwo informacyjne,
- bezpieczeństwo militarne,
- bezpieczeństwo ekologiczne,

¹⁰ J. Kunikowski, Słownik terminów..., s., 29- 33

- bezpieczeństwo ekonomiczne (dzielone następnie na: surowcowe, finansowe, technologiczne, rolne, żywnościowe, socjalne itp.),
- bezpieczeństwo społeczne,
- bezpieczeństwo kulturowe,
- bezpieczeństwo ideologiczne,
- i inne.

Przez bezpieczeństwo rozpatrywane przedmiotowo rozumie się więc ochronę żywotnych interesów jednostki, społeczeństwa i państwa (i innych podmiotów bezpieczeństwa) oraz zapewnienie możliwości skutecznego działania we wskazanej sferze działalności ludzkiej, przed zagrożeniami wewnętrznymi i zewnętrznymi.

Bezpieczeństwo polityczne - dotyczy pewności przetrwania i rozwoju systemu politycznego danego państwa bądź ugrupowań państw, a zatem stabilności społecznej oraz ustrojowej i wewnętrznej państw oraz ich ugrupowań, czyli suwerenności wewnętrznej, związanej z rzeczywistą kontrolą określonego terytorium przez legalne władze podmiotu polityki. Nie uwzględnia ono czynnika ideologicznego. Bezpieczeństwa polityczne dotyczy przede wszystkim poziomu państwa, ale także poziomu systemu międzynarodowego oraz jednostki (prawa człowieka). Istota bezpieczeństwa politycznego określana jest możliwością prowadzenia niezależnej polityki wewnętrznej i zagranicznej oraz sprawnego rozwiązywania problemów systemu państwa. Szczególnym problemem jest słabość struktur demokratycznych w państwach, które uzyskały lub odzyskały suwerenność po zakończeniu zimnej wojny¹¹.

Bezpieczeństwo militarne (wojskowe) dotyczy, przede wszystkim, następujących elementów: granic państwowych, sił zbrojnych, powstrzymywania, szkolenia wojskowego, nauk wojskowych i przemysłu obronnego (wojennego). Ma ono zapewnić pewność przetrwania i rozwoju państwa lub grupy państw, a także ludności wynikające z braku zagrożeń natury wojskowej, a w wypadku ich wystąpienia - gwarancję zdolności odparcia agresji

¹¹ Słownik terminów z zakresu bezpieczeństwa narodowego, Warszawa 2008, s.16

przy użyciu sił zbrojnych własnych, a często także sojuszniczych. Z tą kategorią bezpieczeństwa wiążą się pojęcia: równowaga sił, sojusze, wyścig zbrojeń, rozbrojenie, (nie)prolifracja broni masowego rażenia.

Jest ono związane z takimi kategoriami jak potencjały obronne i ofensywne poszczególnych państw oraz z postrzeganiem intencji innych podmiotów stosunków międzynarodowych. Bezpieczeństwo militarne zależy od poziomu i stanu sił zbrojnych oraz paramilitarnych, budowania i funkcjonowania systemu bezpieczeństwa zbiorowego w regionie i udziału państw w sojuszach wojskowych. Skutkiem zakończenia zimnej wojny, jest przesunięcie rywalizacji mocarstw z poziomu globalnego na poziom regionalny.

Bezpieczeństwo ekonomiczne odnosi się do zagrożeń dla dobrobytu, swobodnego dostępu do rynków, środków finansowych i zasobów naturalnych, które zapewniają stabilny rozwój podmiotów bezpieczeństwa i utrzymanie jego pozycji międzynarodowej. Jest ono także związane z utrzymaniem niezależnych zdolności produkcyjnych na potrzeby militarne¹². Bezpieczeństwo ekonomiczne - oznacza pewność przetrwania i rozwoju systemu gospodarczego państwa oraz międzynarodowych organizacji ekonomicznych wraz z ich instrumentami, gwarantujących zachowanie tym podmiotom odpowiedniej pozycji w międzynarodowych stosunkach gospodarczych i odpowiedni standard życia ludności. Jest ono zależne nie tylko od polityki państwa, ale też sytuacji na rynkach międzynarodowych oraz działań międzynarodowych instytucji finansowych, takich jak Międzynarodowy Fundusz Walutowy, Bank Światowy, Światowa Organizacja Handlu¹³.

Można się zgodzić z J. Czaputowiczem, że współcześnie "wojna gospodarcza" może stanowić substytut użycia siły militarnej w celu zmniejszenia siły (czy zniszczenia ekonomicznego) przeciwnika.

Bezpieczeństwo informacyjne jest jednym z najistotniejszych przedmiotowych przejawów bezpieczeństwa międzynarodowego i narodowego. Jego waga

¹² J. Czaputowicz: *Kryteria bezpieczeństwa międzynarodowego państwa – aspekty teoretyczne*. [w]: *Kryteria bezpieczeństwa...* Red. S. Dębski, B. Górka – Winter, s. 24

¹³ J. Czaputowicz, *Bezpieczeństwa w teoriach stosunków międzynarodowych*, [w:] *Bezpieczeństwo europejskie: koncepcje, instytucje, implikacje dla Polski*, pod red. J. Czaputowicza, Warszawa 1997, s. 76

wynika z tego, że przepływ i wymiana informacji są podstawą efektywnego funkcjonowania większości podmiotów stosunków międzynarodowych, życia społecznego oraz kształtującego się społeczeństwa informacyjnego, zarówno w wymiarze narodowym, jak i międzynarodowym. Tak więc bezpieczeństwo informatycznej, to pożądany poziom ochrony niezbędnych zasobów informacyjnych, technologii ich tworzenia i wykorzystywania a także praw podmiotów działalności informatycznej oraz zapewnienie im stabilnego funkcjonowania w każdych warunkach międzynarodowych oraz społecznych.

Bezpieczeństwo ekologiczne dotyczy zagrożeń dla trwałego rozwoju, zachowania środowiska naturalnego człowieka na poziomie koniecznym do przetrwania i rozwoju ludzkości. Jest więc nim - jak twierdzi J. Kukułka - *określona pewność zdrowego życia gatunku ludzkiego w jego środowisku*¹⁴. Bezpieczeństwo ekologiczne nie może być utożsamiane tylko z ochroną środowiska. Podstawowy, najogólniejszy cel w tej dziedzinie to utrzymanie i zagwarantowanie warunków, poczynając od skali lokalnej, a kończąc na globalnej zapewniających pewność zdrowego życia mieszkańców w ich środowisku. Zaliczamy do nich: przeciwdziałanie nasilaniu się występowania efektu cieplarnianego i procesów niszczenia powłoki ozonowej; zabezpieczenie społeczeństw przed skutkami ewentualnych awarii elektrowni atomowych i składowaniem odpadów radioaktywnych; minimalizowanie skutków zanieczyszczeń i skażeń przenoszonych przez wiatry oraz rzeki przepływające przez terytoria dwóch i więcej państw lub stanowiące ich granice; ograniczenie skali niszczenia obszarów leśnych i zanieczyszczenia gleb; zapewnienie bezpieczeństwa ropo- i gazociągów; zabezpieczanie się na wypadek katastrof ekologicznych itd.

Bezpieczeństwo kulturowe to przede wszystkim utrwalanie i podtrzymywanie wartości składających się na tożsamość kulturową narodu, państwa, ale też sub- i regionu. Polega ono na utrwalaniu i umacnianie składników decydujących o ciągłości tożsamości kulturowej, a więc tych, które

14 J. Kukułka, *Ekologiczne czynniki bezpieczeństwa*, [w:] Kukułka (red.), *Bezpieczeństwa międzynarodowe w Europie Środkowej po zimnej wojnie*, Warszawa 1994, s.106- 108

zaliczyć można do tradycji kulturowych narodu i społeczności regionu (kontynentu) lub innego podmiotu bezpieczeństwa. Treści wchodzące w skład bezpieczeństwa kulturowego cechuje duży subiektywizm. Wyrażają one bowiem wartości duchowe integrujące naród, lub społeczność kontynentu, a nawet organizacji międzynarodowej (Unia Europejska), a zarazem często odwołują się do symboli będących pochodną tych wartości. Jednocześnie ich horyzont czasowy jest bardzo długi, ponieważ zazwyczaj cechuje je związek z tradycją i dążenie do jej kontynuowania¹⁵. Główna rola w zakresie zapewnienia bezpieczeństwa kulturowego, którego obiektem jest grupa społeczna lub jednostka, przypada państwu, ale pewien wpływ mają także uregulowania międzynarodowe, zapisane w Międzynarodowym humanitarnym konfliktów zbrojnych¹⁶, ale też regulacjach Rady Europy i Unii Europejskiej¹⁷. Cele dotyczące bezpieczeństwa kulturowego częściowo nakładają się na niektóre cele związane z zewnętrznym bezpieczeństwem w sferze społecznej. Chodzi tu o takie problemy jak migracje czy zachowania mniejszości narodowych.

Część autorów niekiedy kwestię tożsamości lokuje w sferze bezpieczeństwa społecznego lub społeczno-kulturowego¹⁸. Wdaje się jednak, że jest to niezbyt precyzyjne ponieważ bezpieczeństwo społeczne odnosi się do zupełnie innych kwestii.

Bezpieczeństwo społeczne (socjalne) to ogół środków ochrony i realizacji interesów społeczeństwa i państwa w sferze społecznej i socjalnej. Ma ono zapewnić rozwój socjalnej struktury i stosunków w społeczeństwie, systemów zapewniania życia i socjalizacji ludzi. Ważnym elementem jest kształtowanie obrazu życia obecnego i przyszłego pokolenia zgodnie z potrzebami postępu. Bezpieczeństwo społeczne to także bezpieczeństwo obywateli, spokój społeczny czy praworządność. Na ich definiowanie, oprócz

15 P. Soroka, *Polistrategia bezpieczeństwa...*, s. 132.

16 Konwencja Haska z 14.04.1954 r. o ochronie dóbr kulturalnych w razie konfliktu zbrojnego, [w:] *Międzynarodowe prawo konfliktów zbrojnych. Zbiór dokumentów*, Warszawa 1991, s.135-140

17 J. Czaputowicz, *Bezpieczeństwo w teoriach...*, s. 77

18 J. Czaputowicz, *Bezpieczeństwo w teoriach...*, s. 76

najwyższych organów odpowiedzialnych za bezpieczeństwo zewnętrzne państwa, wpływ posiadają struktury państwowe zajmujące się bezpieczeństwem wewnętrznym kraju oraz odpowiedzialne za sprawy stosunków społecznych.

Bezpieczeństwo ideologiczne - dotyczy pewności i wolności wyznawania oraz przetrwania, funkcjonowania i rozwoju ideologii świeckich i religijnych nie uznawanych

za szkodliwe. Sądzę, iż nie może ono dotyczyć tylko ideologii stanowiącej podstawę panującego w danym państwie systemu rządów - jak twierdzi I. Pawlikowska¹⁹. Rządy się zmieniają, a tworzące je partie polityczne mogą kierować się różnymi ideologiami.

Bezpieczeństwo demograficzne określane jest przez stosunek i współdziałanie etosów, zamieszkujących określone terytorium i państwowość, która organizuje stosunki między nimi oraz ich zamieszkanie.

1.4. Wymiar przestrzenny

Z przestrzennego punktu widzenia, bezpieczeństwo może być ujmowane jako: globalne (uniwersalne); transregionalne, regionalne, subregionalne, lokalne, miejscowe, personalne (dotyczące indywidualnych - osób). Poczynając od drugiej połowy XX wieku uwidoczniła się rosnąca liczba faktów i zjawisk świadczących o tym, że w świecie dokonują się procesy obejmujące zasięgiem całą ludzkość. Nadano im miano globalizacji, która objęła oddziaływaniem nie tylko handel, finanse, gospodarkę, kulturę, ale również sferę polityki i bezpieczeństwa²⁰.

Tak więc **bezpieczeństwo globalne**²¹ to zdolność zapewnienia rozwoju cywilizacji światowej, przeciwdziałania i zapobiegania katastrofom naturalnym w wymiarze globalnym oraz ochrona systemu wzajemnych relacji społeczności światowej przed destabilizacją, kryzysami, konfliktami zbrojnymi i wojnami.

19 I. Pawlikowska, *Bezpieczeństwo jak cel polityki zagranicznej*, [w:] *Wstęp do teorii polityki zagranicznej państwa* Red. nauk. R Zięba, Toruń 2004, s.64

²⁰ T. Jemioło, *Główne tendencje we współczesnych stosunkach międzynarodowych*, [w:] A. Ciupiński, K. Malak (red.) *Bezpieczeństwo polityczne i wojskowe*, Warszawa 2004, s.16

²¹ S. Koziej, *Globalne i euroatlantyckie uwarunkowania bezpieczeństwa międzynarodowego*, Warszawa 2003, s.16

Możemy więc przyjąć, że bezpieczeństwo globalne polega na zapobieganiu, przeciwdziałaniu i zwalczaniu (likwidacji) zagrożeń dla żywotnych interesów planety traktowanej jako jedność i całość.

Bezpieczeństwo globalne ma kontekst obiektywny, naturalny, niezależny od woli i starań ludzkości. Jest następstwem odwiecznych, naturalnych procesów rozwojowych, przestrzennej ekspansji cywilizacyjnej. Bezpieczeństwo to ma także kontekst celowościowy, jako system bezpieczeństwa budowany dla przeciwstawienia się różnym zagrożeniom o skali globalnej²⁴. Uwikłane jest ono w wyzwania współczesności, które generują jego główne problemy. Od realizacji tych wyzwań przez podmioty dziejów (cywilizacje, narody i państwa oraz indywidualne osoby) zależy charakter i kształt tego bezpieczeństwa. Jest ono bowiem kształtowane przez sposoby radzenia sobie²².

Na marginesie rozważań o poszerzających się granicach bezpieczeństwa, wartym odnotowania jest fakt, iż na kanwie amerykańskich przygotowań na przełomie lat 2004/2005, do podjęcia próby "zniszczenia" zbliżającej się do Ziemi planetoidy *2004 MN4* można by zacząć mówić o **kosmicznym wymiarze bezpieczeństwa**. Kolejnym krokiem w tej historii było trafienie w komętę *Tempel 1* pociskiem wystrzelonym z sondy *Deep Impact* dokonane 4 lipca 2005 r.

Bezpieczeństwo regionalne ma długą tradycję. Funkcjonowało w okresie nowożytnym, po pokoju westfalskim, zostało usankcjonowane w Pakcie LN i Karcie ONZ²³. Rozpad świata dwublokowego dał impuls do rozwoju nowego regionalizmu, zarówno na półkuli zachodniej, jak i wschodniej. Oddalona została groźba wojny powszechnej, w zamian nasiliły się i zaostrzyły problemy o mniejszym wymiarze - regionalnym. Decyduje o tym wymiar zagrożeń, które po zakończeniu zimnej wojny, mają w przewadze charakter regionalny.

²²J. Świniarski, *Podstawowe problemy bezpieczeństwa narodowego, koalicyjnego i globalnego*, [w:] Problemy polityki bezpieczeństwa wobec procesów globalizacji, pod red. J. Winiarskiego i J. Tymanowskiego, Toruń 2003, s.221.

²³P. Kobza, *Układy regionalne w systemie bezpieczeństwa Narodów Zjednoczonych*, Warszawa 2005; I. Popiuk – Rysińska, *Globalny system bezpieczeństwa a porozumienia regionalne*, [w:] Globalizacja a stosunki międzynarodowe, pod red. E. Halizaka, R.Kuźniara, J. Simonidesa, Warszawa 2004, s. 130 - 152

Nie oznacza to, że w niesprzyjających okolicznościach nie mogą stać się globalnymi.

Bezpieczeństwo regionalne - to ochrona systemu stosunków wzajemnych państw regionu przed zagrożeniami destabilizacji sytuacji, kryzysami, konfliktami zbrojnymi i wojnami o charakterze regionalnym²⁴. Buduje się je w oparciu o układ regionalny, który działa zawsze w obrębie jakiegoś regionu międzynarodowego (Europa, Azja, Ameryka Łacińska, Azja Południowo-Wschodnia). Powstanie regionalnej instytucji bezpieczeństwa często, choć nie zawsze, dokonuje się w oparciu o geograficzne granice regionu wytworzonego na płaszczyźnie współpracy funkcjonalnej. Geograficzny zasięg instytucji bezpieczeństwa może czasem być inny, bo poczucie wspólnoty bezpieczeństwa może iść w poprzek interesów gospodarczych. Stosunkowo częściej dzieje się tak w przypadkach sojuszy wojskowych, które w powojennym systemie międzynarodowym obejmowały obszar większy niż region.

Podobnie definiowane jest **bezpieczeństwo subregionalne**. Dotyczy obszaru mniejszego niż region, np.: Europy Środkowej, regionu Morza Bałtyckiego itp. Pozbawione jest sensu używanie kategorii **bezpieczeństwo ponadregionalne**, ponieważ dotyczyłoby wszystkich regionów i było nadrzędne wobec regionalnego. Trudno by było określić jego zasięg, a tym bardziej je budować. Pojęcie ponadregionalny wskazuje przede wszystkim, że jakieś działanie ma charakter szerszy niż lokalny i ma zastosowanie wewnątrzpaństwowe. W to miejsce, proponuję stosowanie kategorii **bezpieczeństwo trans regionalne** (transkontynentalne), tym bardziej, że w praktyce mamy do czynienia z budowaniem bezpieczeństwa transatlantyckiego. Jego definicja jest tożsamą z bezpieczeństwem regionalnym, a różni je tylko obszar na którym jest tworzone.

Regionalizacja bezpieczeństwa powoduje, że w większym stopniu uwzględniana jest lokalna specyfika zagrożeń oraz metod i środków przeciwdziałania, szczególnie w sprawach ekologicznych i katastrof

²⁴ J. Kunikowski, *Słownik terminów...*, s., 32

naturalnych. Coraz większe znaczenie ma więc kształtowanie lokalnego kompleksu bezpieczeństwa²⁵, co pozwala nam mówić o bezpieczeństwie lokalnym. **Bezpieczeństwo lokalne** obejmuje tylko część terytorium państwa i społecznej wspólnoty, na danym terytorium. Obszar ten może być oddzielnym terytorium w granicach państwa, lub obejmować kilka podmiotów. Przez terytorium lokalne rozumie się jednorodny obszar obejmujący jeden lub kilka obiektów. Uwzględnia się przy tym świadomość społeczną ludności tego obszaru, która polega nie tylko utożsamianiu się z określoną okolicą, ale też uznaje się za odrębną od mieszkańców innych terenów, mających odmienne tradycje, nawyki, ekonomiczne i społeczne właściwości, często inne interesy polityczne.

Z powyższego wynika, że bezpieczeństwo lokalne to ochrona żywotnych oraz ważnych interesów lokalnej wspólnoty społecznej i lokalnych instytucji bezpieczeństwa przed zagrożeniami wewnętrznymi i zewnętrznymi, a także zapewnienie warunków dla realizacji tych interesów. Analogicznie definiuje się **bezpieczeństwa na poziomie miejscowym**. Poziom miejscowy obejmuje problemy bezpieczeństwa zarówno wielkich miast, dzielnic, a także powiatów i gmin, tzn. jednostek administracyjnych mających status samorządowy. Tym jednostkom administracyjnym zagrażają charakterystyczne, w dużej części tylko dla nich, zagrożenia dla żywotnych interesów jednostki i wspólnoty społecznej: bezrobocie, brak niezbędnej infrastruktury społecznej i bytowej, względna niedostępność opieki lekarskiej, innych usług, niski poziom komunikacji, oddalenie od duchowych źródeł kultury itd.

Dorosły człowiek chce się czuć bezpiecznie w społeczeństwie funkcjonującym w stanie pokoju, posiadając stałą pracę zapewniającą utrzymanie oraz oszczędności i różnego rodzaju ubezpieczenia (medyczne, dentystyczne, od bezrobocia, inwalidztwa, na starość). W celu osiągnięcia bezpieczeństwa i stabilizacji człowiek przyjmuje jakąś religię lub filozofię, ułatwiające mu funkcjonowanie we wszechświecie. Deprywację potrzeby

²⁵ E. Halizak, *Regionalizm w stosunkach międzynarodowych*, [w:] *Stosunki międzynarodowe. Geneza, struktura, dynamika*, red. E. Halizak, R. Kuźniar, Warszawa 2004, s.282.

bezpieczeństwa wprowadza stan wojny, rewolucji, załamanie się autorytetów, społeczny chaos, ale także złe funkcjonowanie ekonomiczne czy społeczne, choroby, klęski żywiołowe. Zaburzenie bezpieczeństwa jednostki i porządku publicznego może wywołać narastająca fala przestępczości²⁶. Tak więc bezpieczeństwo, bezpośrednio lub pośrednio, dotyczy każdego z nas, czyli jednostki. W jego najmniejszym wymiarze, możemy więc mówić o **bezpieczeństwie personalnym**, lub jednostki, którego istotą jest ochrona i zapewnienie warunków realizacji żywotnych i ważnych interesów jednostki społecznej i przed zagrożeniami wewnętrznymi i zewnętrznymi.

1.5. Sposoby organizowania bezpieczeństwa

Historia zna wiele sposobów organizowania i zapewniania bezpieczeństwa. Niektóre z nich znalazły zastosowanie, niektóre funkcjonują tylko w sferze postulatywnej. Realnie mamy zwykle z kombinacją różnych sposobów zapewniania bezpieczeństwa, niemniej dla celów badawczych i dydaktycznych podejmuje się ich typologizację. Większość prac dotyczących bezpieczeństwa traktuje koncepcje i sposoby jego budowania jako oddzielny rodzaj, którego wyróżnikiem jest sposób organizowania. Wydaje się, że należałoby by raczej mówić o koncepcjach budowania bezpieczeństwa, takich jak:

- koncepcja bezpieczeństwa zbiorowego,
- koncepcja bezpieczeństwa wspólnego,
- koncepcja bezpieczeństwa wszechstronnego,
- koncepcja bezpieczeństwa defensywnego,
- koncepcja bezpieczeństwa kooperacyjnego,
- koncepcja bezpieczeństwa indywidualnego (unilateralnego).

Koncepcja zbiorowego bezpieczeństwa opiera się na kantowskim przekonaniu, że możliwym i pożądanym jest powstanie federacji

²⁶ A. Podleśna, *Bezpieczeństwo a integracja europejska*, [w:] *Bezpieczeństwo a integracja europejska*, [w:] *Bezpieczeństwo człowieka i zbiorowości społecznych*, red. Naukowa, W. J. Maliszewski, Bydgoszcz 2005, s. 156.

republikańskich rządów, która utrzyma pokój na świecie. W okresie zimnej wojny zyskała na znaczeniu koncentrując się przede wszystkim na sprawach militarnych. Zbudowany według koncepcji **system bezpieczeństwa zbiorowego** miałby przewyższać logikę równowagi sił, która zdaniem jego zwolenników była przyczyną konfliktów.

Koncepcja ta jest oparta przede wszystkim na prawno-międzynarodowych zobowiązaniach państw do wyrzeczenia się przez członków danego systemu bezpieczeństwa - czy to Narodów Zjednoczonych, czy też jakiegoś ugrupowania regionalnego - użycia siły wobec przeciwnika oraz ich zobowiązaniu do przyjścia z pomocą każdemu z członków systemu, na którego dokonano agresji²⁷. Wymaga więc solidarnego zobowiązania się członków społeczności międzynarodowej do zbiorowego przeciwstawiania się naruszeniom bezpieczeństwa międzynarodowego²⁸, przyjmując za podstawę bezpieczeństwo wszystkich i wspólne przedsięwzięcia, które przeciwdziałałyby wszelkim naruszeniom bezpieczeństwa. Idea ta materializuje się wraz z rozwojem wspólnoty interesów gwarantowanych przez rozbudowane prawo międzynarodowe oraz tworzone powszechne i regionalne organizacje bezpieczeństwa i współpracy. Działania w ramach bezpieczeństwa zbiorowego to przede wszystkim operacje pokojowe, dyplomacja prewencyjna, pokojowe rozwiązywanie sporów i interwencje humanitarne. Historycznie rzecz ujmując, operacje pokojowe bezpieczeństwa zbiorowego były mniej wymagające pod względem militarnym od działań z zakresu zbiorowej obrony²⁹.

Każdy system bezpieczeństwa zbiorowego poza założeniami prawnymi i politycznymi wymaga istnienia odpowiedniej instytucji posiadającej legitymację prawno międzynarodową, która by go autoryzowała i wymuszała przestrzeganie stosowania się do jego zasad³⁰ oraz należytego przygotowania

²⁷ G. Evans: *Współpraca dla pokoju. Agenda na lata dziewięćdziesiąte i następne*, Warszawa 1994, s.20

²⁸ I. Pawlikowska, *Bezpieczeństwo jak cel...*, s.21.

²⁹ J. Czaputowicz, *Bezpieczeństwo w teoriach...*, s. 67; szerzej J. Czaputowicz, *System czy nieład? Bezpieczeństwo międzynarodowe u progu XXI wieku*, Wyd. Nauk. PWN, Warszawa 1998, s.61-75

³⁰ I. L. Claude Jr., *The New International Security Order: Changing Concepts*, "Naval War College Review" 1994, vol. 47.No 1, s. 9-17.

uczestników do funkcjonowania w ramach ustalonych reguł³¹. Warunek ten nie dotyczy **zbiorowej obrony**, która może przyjąć formę luźnej koalicji, ale może też, jak na przykład w NATO, być w znacznej mierze zinstytucjonalizowana. Według kryterium pełnionych funkcji, zadaniem zbiorowej obrony jest ochrona państw członkowskich przed agresją zewnętrzną za pomocą środków militarnych. Bezpieczeństwo wspólne, defensywne, kooperatywne i wszechstronne to tylko **różne warianty bezpieczeństwa zbiorowego**.

Istota koncepcji **bezpieczeństwa wszechstronnego** oddaje jego wielowymiarowy charakter. Obejmuje ono zapobieganie konfliktom i ich rozwiązywanie, przeciwdziałanie i ochronę przed takimi zagrożeniami jak: niedorozwój gospodarczy, spory handlowe, niekontrolowana migracja, degradacja środowiska naturalnego, przemyt narkotyków, terroryzm i nieprzestrzeganie praw człowieka i szereg innych. Koncepcja ta pomija czynniki wojskowe, preferując polityczne, ekonomiczne, kulturowe, prawne, środowiskowe i humanitarne. Obejmuje stabilizację instytucji demokratycznych, rządy prawa, respekt dla praw człowieka, stworzenie gospodarki rynkowej oraz znaczącą współpracę w dziedzinie ekonomicznej, kulturalnej i ekologicznej³². Zdaniem G. Evansa koncepcja ta ma pewne słabości, przede wszystkim, jego zakres, który jest tak szeroki, że aż nieokreślony; ponadto niedostatecznie akcentuje się w tej koncepcji element współpracy międzynarodowej - najważniejszy we współczesnym myśleniu³³.

Według Sztokholmskiego Międzynarodowego Instytutu Badań Pokoju (SIPRI), *najpoważniejsze ryzyko dla bezpieczeństwa w po zimnej wojennej Europie wynika nie z konfliktów między państwami, ale z konfliktów wewnątrz państw*. Wszechstronny system bezpieczeństwa powinien zatem zostać rozszerzony tak, aby oprócz tradycyjnego koncentrowania się na

³¹ Tamże, s. 21

³² J. Czaputowicz, *Bezpieczeństwo w teoriach...*, s.68

³³ G. Evans: *Współpraca dla pokoju...*, s.19

*bezpieczeństwie państw obejmował także bezpieczeństwo ludzi*³⁴. Więcej zalet posiada koncepcja **bezpieczeństwa wspólnego**. Została ona sformułowana przez Niezależną Komisję do spraw Rozbrojenia i Bezpieczeństwa ONZ pracującą pod przewodnictwem Olfa Palmego w 1982 r.³⁵. W specjalnym uzasadnieniu do raportu Egon Bahr zawarł dodatkowe propozycje uzasadniając przy tym, że *wspólne bezpieczeństwo może być osiągnięte jedynie wraz z sojuszami i ich głównymi mocarstwami, a nie zaś wbrew nim, lub bez nich*³⁶. Zaproponował również tworzenie między dwoma blokami w Europie strefy wolnej od broni jądrowej pola walki³⁷. Koncepcja ta dawała wyraźny priorytet międzynarodowym środkom zapewnienia bezpieczeństwa przed narodowymi, środkiem politycznym - przed wojskowymi, środkiem pokojowym - przed użyciem lub groźbą użycia siły³⁸.

Koncepcja bezpieczeństwa defensywnego zakłada tworzenie sił zbrojnych w taki sposób, aby z jednej strony zapewnić efektywną obronę własnego terytorium, a z drugiej, nie stwarzać zagrożenia dla innych państw i w ten sposób przezwyciężyć dylemat bezpieczeństwa. Osiągnąć to można przez odpowiednie zmiany w wojskowej strategii, redukcję poziomu sił zbrojnych, a zwłaszcza przez eliminowanie zdolności mogących służyć działaniom o charakterze ofensywnym. Najbardziej efektywnym i odpowiadającym wymaganiom współczesności jest kooperacyjny sposób zapewniania bezpieczeństwa, funkcjonujący w nauce jako **bezpieczeństwo kooperacyjne** lub **kooperatywne** (ang. *cooperative security*).

Termin ten - zdaniem J. Czaputowicza - ma genezę w negocjacjach rozbrojeniowych prowadzonych między dwoma blokami w okresie zimnej wojny. Oznaczał wtedy akceptację przez zainteresowane państwo inspekcji na

³⁴ K. Śliwiński, Ewolucja strategii bezpieczeństwa w stosunkach międzynarodowych, „Świat i Polityka”, Kwartalnik Naukowy Wyższej Szkoły Stosunków Międzynarodowych i Amerykanistyki 2002, nr 3/3, s.68

³⁵ *The Palme - Report. Report of the Independent Commission on Disarmament and Security Issues*, „Common Security”, New York 1982. Zob. także *The Brundtland Report, A World Commission on Environment and Development, Our Common Future*, Oxford University Press, Oxford 1987.

³⁶ K. Łastawski, *Socjaldemokracja wobec bezpieczeństwa Europy po II Wojnie Światowej*, Warszawa 1986, s.161-162

³⁷ I. Pawlikowska, *Bezpieczeństwo jak cel...*, s.24

³⁸ A.D. Rotfeld, *Europejski system bezpieczeństwa i startu nascendi*, Warszawa 1990, s. 29; J.Czaputowicz, *Bezpieczeństwo w teoriach...*, s. 67-68

miejscu, do czego potrzebna była współpraca, czyli kooperacja. Natomiast niekooperatywne techniki zakładały jednostronne monitorowanie poziomu uzbrojenia w poszczególnych kategoriach za pomocą nowoczesnych środków technicznych, bez konieczności akceptacji i udziału zainteresowanego państwa. Działania te miały przeciwdziałać nadmiernemu nagromadzeniu bojowych środków walki, co miało zapobiegać konfliktom zbrojnym i wpływać odprężająco na sytuację międzynarodową. Wymagało to akceptacji poddania się ograniczeniom zdolności wojskowych.

Współcześnie funkcjonujące rozumienie pojęcia **bezpieczeństwo kooperacyjne** zostało wypracowane w NATO. Zgodnie z nim Sojusz Północnoatlantycki został uznany za integralną część struktury kooperacyjnego bezpieczeństwa europejskiego. W tym rozumieniu kooperacyjne zapewnianie bezpieczeństwa zakłada budowanie systemu współzależnych, współpracujących z sobą i wzajemnie uzupełniających się podmiotów stosunków międzynarodowych i bezpieczeństwa oraz kompleksowe ujmowanie bezpieczeństwa, jak o reakcję na istniejące i przewidywane zagrożenia. System ten wymaga ustanowienia i sprawnego funkcjonowania podziału pracy między podmiotami kreującymi bezpieczeństwo.

1.6. Zagrożenia bezpieczeństwa

Stosownie do zmian w rozumieniu bezpieczeństwa narodowego (państwa) należy postrzegać zagrożenie bezpieczeństwa państwa jako splot zdarzeń wewnętrznych lub w stosunkach międzynarodowych, w których z dużym prawdopodobieństwem może nastąpić ograniczenie (lub utrata) warunków do niezakłóconego bytu i rozwoju wewnętrznego bądź naruszenie (lub utrata) suwerenności państwa oraz jego partnerskiego traktowania w stosunkach międzynarodowych – w wyniku zastosowania przemocy politycznej, psychologicznej, ekonomicznej, militarnej itp.³⁹

³⁹ S. Dworecki, *Zagrożenie bezpieczeństwa państwa*, AON, Warszawa 1994, s. 61